

**Alfred Krogmann, Lucia Šolcová,
Franciszek Mróz, Łukasz Mróz**

Pielgrzymowanie Polaków i Słowaków Drogą św. Jakuba na początku XXI w.

***Polish and Czech pilgrims
on the Way of Saint James at the beginning
of the 21st century***

Abstract: The Way of St. James is at present the most famous Christian pilgrimage route as well as the first European Cultural Route. An analysis of Polish and Slovak tours and pilgrimages to the Spanish town of Santiago de Compostela has shown an increase over the last decade in popularity of pilgrimages following the Way of Saint James among residents from these two Eastern and Central European countries. The number of Polish and Slovak “de Compostela” pilgrims increased seven-fold over the period 2004–2013. This was caused by a number of factors, most notably by the development of the Devotion to Saint James in many parishes, an increasing amount of information about the Way of Saint James in the mass media, individual promotion of the Camino de Santiago pilgrimage by individuals who had reached Compostela and had received a “Compostela” document as well as an increase in the number of low-cost airlines connecting Spain with Eastern and Central Europe. During the study period 2004–2013, more than 60% of Polish and Slovak “Camino” pilgrims declared religious reasons for their expeditions. Unlike in the case of the whole population of Camino pilgrims, non-religious motives for visiting the tomb of Saint James were only marginally significant for Poles and Slovaks (1.7% and 2.4%, respectively). Poles and Slovaks usually make their pilgrimage on foot (87% and 94%, respectively). However, the share of Polish and Slovak bicyclists who have reached Santiago de Compostela is quite the opposite (12.9% and 5.75%, respectively). All data are for the 2004–2013 period. More than 50% of Camino pilgrims from Poland and Slovakia are people between 30 and 60 years of age. The part of the pilgrimage route to the town of Compostela most often chosen by Polish and Slovak Camino pilgrims is the French Way (Camino Francés).

Keywords: Camino de Santiago, The Way of St. James, pilgrimage, Santiago de Compostela

1. Wprowadzenie

(...) Polak z przyrodzenia,
Ma ustawiczną chciwość do pielgrzymowania.
Kiedy już przewie pewny gościniec do Rzymu
Nie zatrzyma go doma ni lato, ni zima
Zawsze mówi – »wen dalej«, mknie ku Kompostelle,
Widzieć miasta, szpitala, klasztory i celle¹.

Przytoczone powyżej słowa Sebastiana Fabiana Klonowica (ok. 1545–1612), poety i wykładowcy w Akademii Zamojskiej, zapisane w rymowanym traktacie prawniczym zatytułowanym „Worek Judaszów – to jest złe nabycie majątności”, potwierdzają popularność pielgrzymek Polaków do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela w okresie odnowy potrydenckiej. Ze średniowiecznych hiszpańskich źródeł archiwalnych, źródeł kościelnych i narracyjnych, a także dzięki odkryciom archeologicznym muszli św. Jakuba w różnych częściach Polski, wiemy, że początki peregrynacji z ziem polskich do Composteli sięgają XIV w. Do pierwszych polskich pątników compostelańskich, którzy w 1379 r. dotarli do grobu św. Jakuba, zalicza się rycerza z Małopolski Stanisława Wederkere, Franciszka z Szubina w Wielkopolsce, Klemensa z Mokrska i Jakuba Cetana z Kobyla w Małopolsce (por. Vázquez de Parga i in. 1949; Jackowski, Sołjan 200; Wyrwa 2009; Taracha 2011). Dzisiaj, podobnie jak przed wiekami, na *Camino de Santiago* – tj. Drodze św. Jakuba prowadzącej do grobu Apostoła w Santiago de Compostela, bardzo często można spotkać pielgrzymów z krajów słowiańskich.

W prezentowanym opracowaniu dokonano analizy ruchu pielgrzymkowego i turystycznego Polaków i Słowaków do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela w latach 2004–2013. Badaniami objęto zarówno pielgrzymki podejmowane na terenie Hiszpanii, jak i wędrówki na terenie Polski.

¹ S. Klonowic, 1600, *Worek Judaszów – to jest złe nabycie majątności*, Kraków 1600 (opracowali: K. Budzyk, A. Obrębska-Jabłońska Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław 1960, s. 185), s. 52.

2. Ruch pielgrzymkowy Polaków do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela poza granicami Polski w latach 2004–2013

Droga św. Jakuba jest obecnie najbardziej znanym chrześcijańskim szlakiem pielgrzymkowym i pierwszym Europejskim Szlakiem Kulturowym. *Camino de Santiago* to szlak pod każdym względem wyjątkowy, określany mianami „najpiękniejszej drogi świata” i „główniej ulicy Europy”. *Camino de Santiago* to szlak, którym w ciągu dwunastu stuleci pielgrzymowały miliony Europejczyków. W ostatnim dwudziestolecu Droga św. Jakuba przeżywa imponujący rozwój. Ten nowożytny renesans pielgrzymek compostelańskich został zapoczątkowany na początku lat 80. XX w. w następstwie pierwszej pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Santiago de Compostela (9 listopada 1982 r.), działań władz rządowych i Kościoła katolickiego w Hiszpanii oraz władz regionów autonomicznych, przez które przebiega *Camino Francés* – Droga Francuska. W 2013 r. zarejestrowano rekordową liczbę osób w najnowszej historii (pomijając Święty Rok Jakubowy w 2010 r.²), którzy otrzymali tzw. compostelkę – tj. dokument potwierdzający odbycie pielgrzymki do grobu św. Jakuba – przejścia pieszo ostatnich 100 km *Camino de Santiago* lub przejechania jej konno 100 km, bądź 200 km na rowerze. Było to 215 856 osób, a więc o ponad 23 tys. więcej niż w 2012 r. (www.1).

Na wstępie należy podkreślić, że wędrowka Drogą św. Jakuba ma zupełnie odmienny charakter od pątnictwa do polskich ośrodków pielgrzymkowych, zwłaszcza zbiorowych pielgrzymek na Jasną Górę. Na *Camino de Santiago* spotyka się zazwyczaj samotnych wędrowców. Wprawdzie w ostatnich latach coraz częściej Szlakiem Jakubowym wędrują kilkunastoosobowe grupy, ale zawsze wędrowka – pielgrzymka do grobu św. Jakuba jest indywidualnym przeżyciem. Każdy z „caminowiczów” – tj. osób wędrujących Drogą św. Jakuba do Composteli, samodzielnie wybiera termin wędrowki, etapy, długość oraz przebieg szlaku. Z każdym rokiem rośnie liczba osób, które decydują się na pielgrzymkę do grobu św. Jakuba z progu własnego domu – pokonując niekiedy nawet kilka tysięcy km. Droga św. Jakuba

² Święty Rok Jakubowy (*Ano Santo Jacobeo*) ogłasza się w Santiago de Compostela wówczas, gdy liturgiczne wspomnienie św. Jakuba Starszego Apostoła – 25 lipca – wypada w niedzielę. Wierni, którzy w Roku Jakubowym nawiedzą grób św. Jakuba, mogą uzyskać odpust jubileuszowy. Święty Rok Jakubowy przypada co 6, 5, 6 i 11 lat. Ostatni (119) Święty Rok Jakubowy obchodzony był w 2010 r. Następnym Rok Jubileuszowy obchodzony będzie dopiero w 2021 r.

nazywana jest „Drogą życia” – drogą, na której wiele osób poszukuje odpowiedzi na nurtujące pytania dotyczące wiary i życia, a także dokonuje refleksji nad własnym życiem. Osoby, które dotarły do Composteli, podkreślają, że „na *camino* umiera stary człowiek, a rodzi się nowy”, że na *camino* z każdym przebytym krokiem następuje przemiana życia, przełamanie fizyczne i duchowe. Specyfikę *Camino de Santiago* oddaje także popularne wśród *caminowiczów* stwierdzenie: „to nie droga jest trudnością, to trudności są drogą”. Podkreślić należy także, że na hiszpańskich, portugalskich, francuskich i niemieckich odcinkach Drogi św. Jakuba bardzo często spotyka się także osoby niewierzące, poszukujące wiary oraz wyznawców religii pozachrześcijańskich. Z każdym rokiem wzrasta także udział osób, które podejmują wyprawę do Santiago de Compostela wyłącznie z motywów poznawczych – niereligijnych. Pomimo jednak różnic kulturowych i wyznaniowych, a także barier językowych, „*caminowicze*” nawiązują wspaniałe przyjaźnie, które utrzymują przez długie lata. Często można usłyszeć opinię, że na *Camino* wyrusza się będąc „turystą”, a wraca „pielgrzymem”.

Analizę ruchu pielgrzymkowego Polaków i Słowaków do grobu św. Jakuba w Composteli w latach 2004–2013 przeprowadzono na podstawie danych udostępnionych przez Biuro Pielgrzymkowe Arcybiskupstwa Santiago de Compostela (*Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela*). Od 2004 r. Biuro gromadzi szczegółowe statystyki dotyczące osób, które przybyły do Santiago de Compostela pieszo, konno, na rowerze lub wózku inwalidzkim. Są to dane dotyczące osób, które otrzymały tzw. *compostelkę*.

Analizując ruch pielgrzymkowy Polaków do Santiago de Compostela dostrzegamy zależność pomiędzy liczbą pielgrzymów, którzy otrzymują „*compostelkę*” w danym roku, a liczbą kilometrów nowych odcinków Drogi św. Jakuba w Polsce. To bowiem od *caminowiczów* wyszła inicjatywa rozpoczęcia pierwszych prac nad wytyczeniem i oznakowaniem Drogi św. Jakuba na terenie naszego kraju. Z kolei coraz większa sieć Szlaków Jakubowych w Polsce i towarzyszące im liczne inicjatywy wpływają na większe zainteresowanie podróżą do Hiszpanii i podejmowanie tam bezpośrednio pielgrzymki na *Camino de Santiago* do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela.

Ważnym impulsem do rozpoczęcia prac nad oznakowaniem odcinków Drogi św. Jakuba w Polsce było oznakowanie na terenie wschodnich Niemiec ponad 450-kilometrowego odcinka *Ekumenicznej Drogi św. Jakuba* (*Ökumenische Pilgerweg*), z Görlitz do Vacha. Otwarcie tego odcinka *Camino de Santiago* w 2003 r. oznaczało, że europejska sieć Drogi św. Jakuba dotarła do granicy

polsko-niemieckiej (www.2). W następnym roku polscy caminowicze, przy wsparciu duszpasterzy i władz samorządowych rozpoczęli wytyczanie i znakowanie pierwszych odcinków Szlaku Jakubowego w Polsce. W dniu 24 lipca 2005 r. uroczystie otwarto *Dolnośląską Droge św. Jakuba – prowadzącą z Jakobowa do Zgorzelca, włączając tym samym pierwszy polski odcinek Drogi św. Jakuba w europejską sieć Camino de Santiago*. W następnych latach w wielu regionach Polski i parafiach pw. św. Jakuba podjęto działania nad ożywieniem kultu tego apostoła i rozpoczęto znakowanie nowych, polskich odcinków Drogi św. Jakuba. Efektem tych prac było oznakowanie w Polsce 4996 km Szlaku Jakubowego (stan na 31 grudnia 2013 r.) i rozwój pielgrzymek Polaków do Composteli (ryc. 1). Warto podkreślić, iż wraz z rozwojem Drogi i kultu św. Jakuba zostały powołane cztery sanktuaria św. Jakuba w Polsce – po kilku latach od powstania Drogi św. Jakuba na danym terenie w: Jakobowie (17 czerwca 2007 r.), Lęborku (25 lipca 2010 r.), Szczyrku (24 kwietnia 2011 r.) i Więclawicach Starych (5 września 2013 r.).

Od 2004 r. obserwuje się stały wzrost liczby Polaków, którzy przybyli do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela i otrzymali „compostelkę”. Wyjątkiem był rok 2011, kiedy liczba polskich pielgrzymów była mniejsza w porównaniu z rokiem wcześniejszym – wyniosła bowiem 1820 osób, jednak udział Polaków w ogólnej liczbie pątników wzrósł do prawie 1% ogółu (www.3). Należy jednakże pamiętać, że 2010 r. był obchodzony w Composteli jako Święty Rok Jakubowy i w związku z tym odnotowano wówczas (jak dotąd rekordową) liczbę caminowiczów: 272 313 osób, w tym 2040 Polaków (0,75% ogółu). W 2004 r., gdy rozpoczęto prace nad wytyczeniem pierwszych polskich odcinków *Camino de Santiago*, 357 osób z Polski otrzymało „compostelkę” (www.4). W latach 2004–2013 liczba polskich caminowiczów, którzy dotarli do grobu św. Jakuba, wzrosła ponad siedmiokrotnie. Największy wzrost tej liczby odnotowano między rokiem 2009 i 2010 (55,8%), a także dla lat 2005–2006 (42,2%) i 2007–2008 (27,1%). W 2013 r. w *Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela* zarejestrowano 2515 Polaków, a udział polskich caminowiczów wśród ogółu pielgrzymujących wyniósł 1,16% (ryc. 2, tab. 1). W 2013 r. Polacy znaleźli się na 13 miejscu wśród narodowości pielgrzymujących do grobu św. Jakuba, po Hiszpanach (109 989 caminowiczów), Niemcach (16 203), Włochach (15 621), Portugalczykach (10 698), Amerykanach (10 125), Francuzach (8 305), Irlandczykach (5 012), Brytyjczykach (4 207), Kanadyjczykach (3 373), Australijczykach (3 098), Holendrach (2 888) i Koreańczykach (2 774) (www.5). Uzasadnione wydaje się więc stwierdzenie,

Ryc. 1. Drogi św. Jakuba Apostoła w Polsce (stan na 31 grudnia 2013 r.)

Opracowanie: F. Mróz i Ł. Mróz.

że Polska jest obecnie krajem, który z każdym rokiem coraz wyraźniej zaznacza swój udział w międzynarodowych peregrynacjach do Santiago de Compostela.

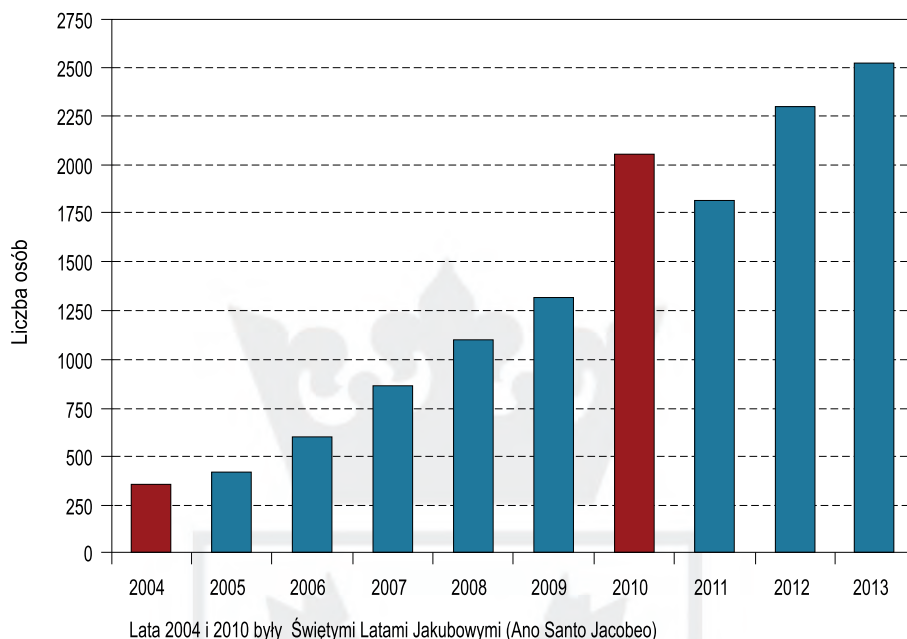
Warto podkreślić, że każdego roku kilkadziesiąt osób z Polski wyrusza do grobu św. Jakuba zgodnie ze średniowiecznym zwyczajem, a więc z progu własnego domu, pokonując pieszo lub rowerem ponad 3500 km. W latach 2005–2013 w Biurze Pielgrzymkowym w Santiago de Compostela zarejestrowano w sumie 183 Polaków, którzy dotarli do Composteli z Polski (tab. 1).

Analizując cechy demograficzne polskich pielgrzymów zarejestrowanych w Biurze Pielgrzymkowym w Santiago de Compostela, w omawianym przedziale

Tab. 1. Struktura ruchu pielgrzymkowego Polaków do Santiago de Compostela w latach 2004–2013

Rok	Liczba pielgrzymów z Polski		Udział pielgrzymów z Polski w ogólnym ruchu pielgrzymkowym	Płeć		Wiek (lat)			Sposób pielgrzymowania			Motyw podróży		
	ogółem	w tym rozpoznających pielgrzymkę bezpośrednio z Polski		kobiety	mężczyźni	> 30	30-60	< 60	pieszo	rowerem	konno	religijny	religijno-kulturowy	inny (kulturowy/niereligijny)
						osób	%	osób	osób	osób	osób	osób	osób	osób
2004	357	-	183	174	203	143	11	319	37	1	296	56	5	
2005	422	5	225	197	195	214	13	353	69	-	233	171	18	
2006	600	4	304	296	289	284	27	454	146	-	315	269	16	
2007	867	3	451	416	399	431	37	693	174	-	491	359	17	
2008	1102	6	592	510	520	541	41	938	164	-	566	507	29	
2009	1321	76	668	653	514	726	81	1124	194	3	809	482	30	
2010	2058	15	1112	946	782	1129	147	1762	292	4	1431	597	30	
2011	1820	17	1019	801	660	1004	156	1642	177	1	1115	682	23	
2012	2307	28	1206	1101	768	1317	222	2035	268	4	1388	883	36	
2013	2515	29	1351	1164	799	1472	244	2303	209	3	1512	977	26	
SUMA	13369	183	7111	6258	5129	7261	979	11623	1730	16	8156	4983	230	
Średnie dla lat 2004–2013 [%]	X	X	53,2	46,8	38,4	54,3	7,3	86,94	12,94	0,12	61,0	37,3	1,7	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Biuro Pielgrzymkowe Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

Ryc. 2. Ruch pielgrzymkowy Polaków do Santiago de Compostela w latach 2004–2013 (liczba Polaków, którzy w latach 2004–2013 otrzymali „compostelkę” tj. dokument potwierdzający odbycie pielgrzymki do grobu św. Jakuba – na ostatnich 100 km *Camino de Santiago* pieszo, konno, lub wózkami inwalidzkim bądź 200 km rowerem)

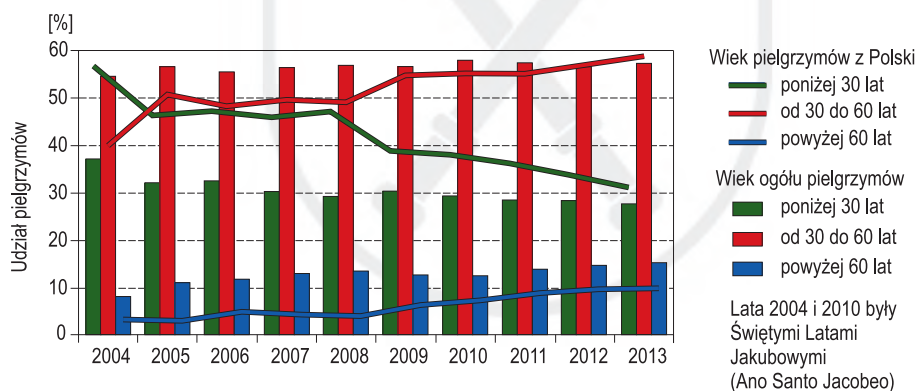
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

czasowym stwierdzamy nieznaczną przewagę kobiet w stosunku do mężczyzn – udział kobiet waha się od 50,6% do 56% ogółu pielgrzymujących.

Najliczniejszą grupę wśród caminowiczów z Polski stanowią osoby w wieku od 30 do 60 lat. Udział tej grupy wiekowej w ostatnim dziesięcioleciu (lata 2004–2013) wyniósł 54,3% i stale rośnie, osiągając w 2013 r. ponad 58% (dla porównania w 2004 r. było to 40%). Zauważalny jest także stały wzrost udziału pielgrzymów w wieku powyżej 60 lat – w 2004 r. było ich 3%, a w 2013 r. – 9,7%. Zastanawiający jest zaś stały spadek liczby osób w wieku poniżej 30 lat. O ile w 2004 r. osoby te stanowiły aż 57% ogółu pielgrzymów z Polski, to w ostatnich latach ich udział niewiele przekraczał 30% (w 2012 r. – 33%; w 2013 r. – 31% ogółu) – ryc. 3.

Interesująco wyglądają powyższe dane w zestawieniu z caminowiczami z całego świata. Wśród osób otrzymujących „compostelkę” dominującą rolę odgrywają – podobnie, jak w przypadku pielgrzymów z Polski – osoby w wieku od 30 do 60 lat. Udział tej grupy wiekowej w każdym roku analizowanego okresu (lata 2004–2013) przekraczał 50%. Osoby młode (poniżej 30 roku życia) stanowiły zaś ok. 30% ogółu przybyłych do sanktuarium św. Jakuba, jednak ich odsetek z każdym rokiem malał. Wyraźnie natomiast zaznaczała się w strukturze wiekowej ogółu caminowiczów rosnąca liczba osób starszych (powyżej 60 lat) przybyłych do Santiago de Compostela. O ile w 2004 r. było ich 14,5 tys. (8,1% ogółu), to w 2013 r. już 33,5 tys. (15,5%) – ryc. 3.

Wśród form pielgrzymowania polscy caminowicze wybierają najczęściej wędrowkę pieszą. W latach 2004–2013 86% ogółu osób z Polski pielgrzymowało pieszo do Santiago de Compostela. Rowerzyści stanowili ok. 10% ogółu polskich caminowiczów, przy czym w roku 2006 i 2007 stanowili odpowiednio aż 24,33% i 20,07%. Należy jednak podkreślić, że udział Polaków, którzy na rowerach docierają do grobu św. Jakuba od 2006 r. wykazuje wyraźną tendencję malejącą – w 2010 r. stanowili oni 14,2% ogółu, a w 2013 r. – 8,3%. Zaledwie 16 Polaków (tj. 0,12% – średnia dla lat 2004–2013) wybrała jazdę konną, pokonując w ten sposób ostatnie 100 km Drogi św. Jakuba do katedry compostelańskiej.

Ryc. 3. Zmiany struktury wiekowej ogółu caminowiczów oraz Polaków pielgrzymujących do Santiago de Compostela w latach 2004–2013

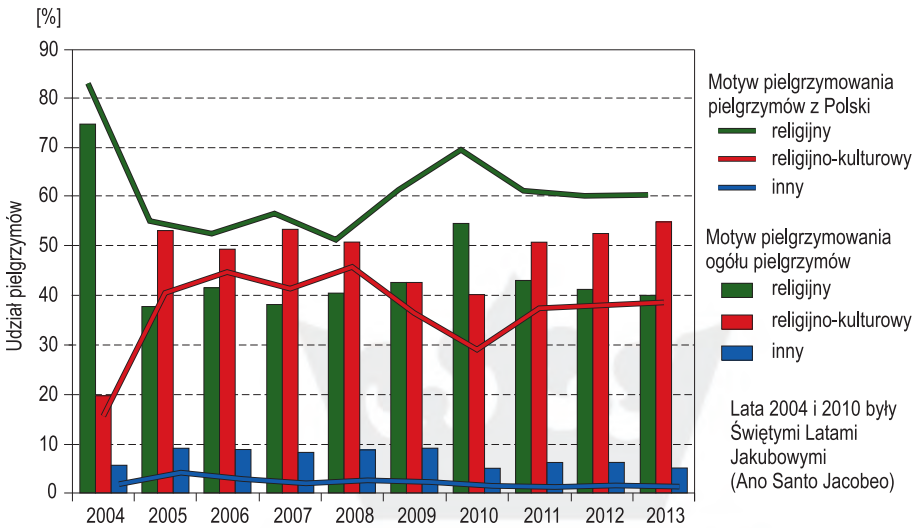
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

W porównaniu z danymi dotyczącymi pielgrzymów z całego świata zauważyć można również znaczną różnicę polskich caminowiczów w motywach podjęcia wędrówki do grobu św. Jakuba. Osoby, które zgłaszają się do Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela po odbiór „compostelki”, przy wypełnianiu ankiety deklarują swój motyw mając do wyboru: religijny, religijno-kulturowy oraz inny (niereligijny, kulturowy). Biorąc pod uwagę okres 1989–2013 zauważamy duży spadek liczby osób deklarujących motyw religijny. Jeżeli bowiem w 1989 r., aż 83,5% ogółu caminowiczów wskazało na motyw religijny, 12,67% – na religijno-kulturowy i 1,5% – na niereligijny, to w roku 2013 zmiana w motywie podróżowania do Composteli była wyraźna – odpowiednio te trzy motywy wskazało 39,98%, 54,56% i 5,47% osób. Należy zaznaczyć, że do 2004 r. zdecydowaną większość stanowiły osoby, które przybyły do grobu św. Jakuba wyłącznie z motywów religijnych. W 2005 r. udział procentowy tej grupy pielgrzymów spadł jednak do 37,7% ogółu. Trzeba podkreślić, że dominację osób przybyłych do Composteli w celu religijnym obserwowano w Świętych Latach Jakubowych – w 2004 r. ich udział wyniósł 74,6%, a w 2010 r. – 54,8% (ryc. 4).

Jeśli porównamy dane dotyczące motywów podjęcia wędrówki do Santiago de Compostela przez Polaków z ogółem caminowiczów z całego świata, możemy zauważyć więc wyraźne różnice. Pierwszą z nich jest zdecydowanie większy odsetek polskich caminowiczów pielgrzymujących do grobu św. Jakuba w celach religijnych – w ostatnich latach ich udział wynosił około 60% ogółu – dla przykładu w 2005 r. było to 55,21%, w 2012 r. 60,16%, a w 2013 r. 60,11%. Największy odsetek pielgrzymów z Polski, którzy otrzymali „compostelkę”, zarejestrowano również w ostatnich Świętych Latach Jakubowych – w 2004 r. było to 82%, a w 2010 r. 69,5% ogółu osób. Zasadniczą różnicą jest także malejący ostatnio odsetek Polaków, którzy wędrują do Santiago w celach niereligijnych – w 2005 r. było ich 4,27%, a w 2013 r. tylko 1% (ryc. 4).

Warto dodać, że w 2013 r. w katedrze w Santiago de Compostela odprawiono 606 mszy św. w języku polskim, a język ten jest drugim po hiszpańskim najczęściej używanym przez kapłanów odprawiających Eucharystię w katedrze compostelańskiej. Dla porównania, mszy św. odprawionych w języku włoskim było 586, a w niemieckim 123³. Powyższe dane potwierdzają, że polskie grupy przybyłe do grobu św. Jakuba autokarem lub samolotem, a więc niewędrujące

³ Dane udostępnione przez o. Romana Wcisło SM – dyrektora Centrum Pielgrzymkowego im. Jana Pawła II na Monte do Gozo.

Ryc. 4. Zmiany motywów wędrowek do Santiago de Compostela ogółu caminowiczów oraz Polaków w latach 2004–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

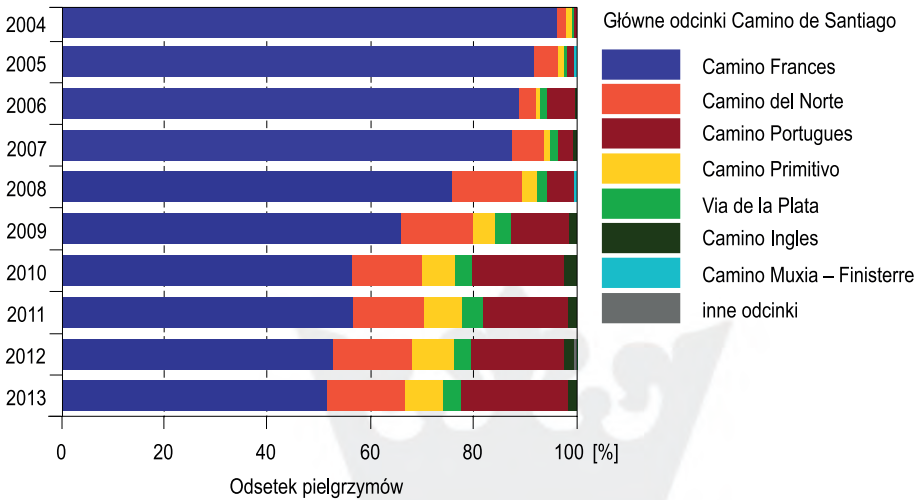
Drogą św. Jakuba, wyróżniają się zdecydowanie religijnym motywem przybycia do tego sanktuarium.

Ponad połowa pielgrzymów z Polski w drodze do Composteli wybiera najpopularniejszy odcinek Drogi św. Jakuba, czyli tzw. *Drogę Francuską* (*Camino Francés*). Do popularnych wśród Polaków odcinków Szlaku Jakubowego w Hiszpanii należą także: *Droga Portugalska* (*Camino Portugues*) (17,9% w 2012 r. i 20% w 2013 r.), *Droga Północna* (*Camino Norte*) (15,3% w 2012 r. i 14,9 w 2013 r.) oraz *Camino Prmitivo* (7,9% w 2012 r. i 7,44% w 2013 r.). Należy jednak zaznaczyć, że z każdym rokiem wyraźnie spada popularność *Drogi Francuskiej* wśród Polaków – co bez wątpienia świadczy o tym, że caminowicze z Polski odbywający kolejną pielgrzymkę do Santiago de Compostela wybierają inny odcinek szlaku. Zazwyczaj bowiem *Droga Francuska* jest wybierana na pierwsze *camino*. Dla przykładu – w 2004 r. aż 96% ogółu pielgrzymów z Polski, którzy otrzymali „compostelkę”, wędrowało *Drogą Francuską*, w 2008 r. – 75,8% ogółu, a w 2013 r. tylko 51,5% (ryc. 5 i 6).

Ryc. 5. Liczba Polaków rozpoczynających pielgrzymki do Santiago de Compostela w poszczególnych miejscowościach w latach 2004–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

Ryc. 6. Udział poszczególnych odcinków Drogi św. Jakuba w ruchu pielgrzymkowym Polaków w latach 2004–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

3. Pielgrzymki Polaków polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba

Przeprowadzenie dokładnej analizy ruchu turystycznego i pielgrzymkowego polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba jest obecnie niemożliwe, gdyż tylko w kilku ośrodkach w Polsce położonych przy Jakubowym Szlaku prowadzi się rejestrację pątników. Ogromnym utrudnieniem w badaniach ruchu turystyczno-pielgrzymkowego na Drodze jest także (wspomniany już we wstępie) zdecydowanie indywidualny charakter wędrowania tym szlakiem, w przeciwieństwie do popularnych w Polsce zbiorowych pielgrzymek do sanktuariów maryjnych i Pańskich.

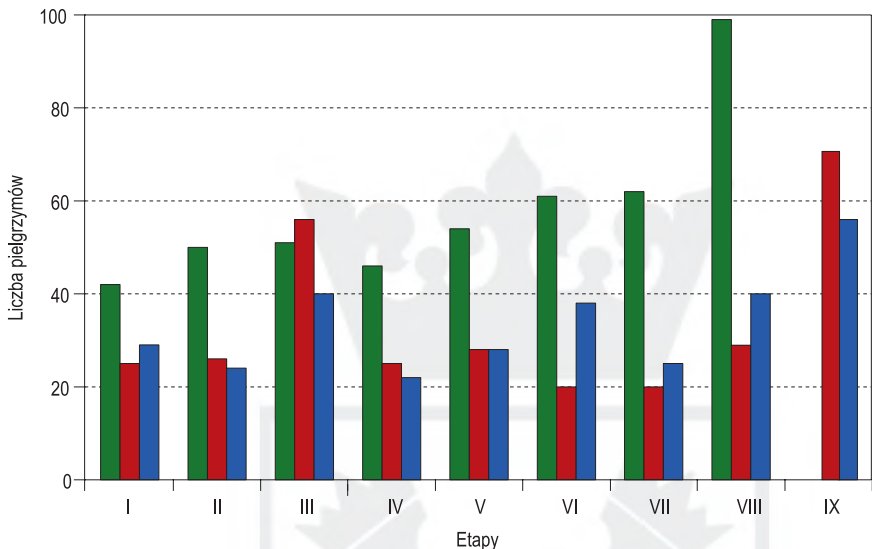
Badania terenowe przeprowadzone przez autorów prezentowanego opracowania na wielu odcinkach Drogi św. Jakuba w Polsce pozwalają stwierdzić, że zainteresowanie nią systematycznie wzrasta. Potwierdzają to wpisy do ksiąg pielgrzymkowych oraz rejestracja pielgrzymów prowadzona przez wybrane parafie pw. św. Jakuba oraz Bractwa św. Jakuba w Jakubowie, Więclawicach Starych, Szczyrku, Przeworsku i Warszawie.

W lipcu 2009 r. ks. kan. Jerzy Sobczyk, proboszcz parafii pw. św. Jakuba w Kotuszowie (diec. sandomierska), rozpoczął rejestrację pątników pielgrzymujących Małopolską Drogą św. Jakuba. W 2010 r. w *Księdze pielgrzymów do grobu św. Jakuba Starszego Apostoła z parafii w Kotuszowie* zarejestrowano 105 osób pielgrzymujących małopolskim Szlakiem Jakubowym (58 osób pieszo, 47 osób rowerem), natomiast w 2012 r. – 384 pątników, przy czym 257 osób pielgrzymowało pieszo, 25 rowerem, a 102 osoby odbyły tę pielgrzymkę autokarem. Łącznie w *Księdze pielgrzymkowej* w parafii św. Jakuba w Kotuszowie w latach 2009–2012 zarejestrowano 643 pielgrzymów (w tym także z Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i Francji).

Z kolei w *Księdze Pielgrzymów* prowadzonej przez ks. Marka Kurzawę w parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Lubaniu-Uniegoszczy w latach 2011–2013 zarejestrowano łącznie ponad 500 indywidualnych pielgrzymów (w 2011 r. – 227, w 2012 r. – 210, a w 2013 r. – 176). Wśród nich byli także pielgrzymi z zagranicy, m.in. z Niemiec, Hiszpanii, Szwajcarii, a także Estonka, która w 2011 r. wyruszyła do grobu św. Jakuba z Tallina. Warto zaznaczyć, że kościół w Lubaniu-Uniegoszczy jest jednym z nielicznych miejsc w Europie, gdzie krzyżują się aż trzy odcinki *Camino de Santiago*: Dolnośląska Droga św. Jakuba, Sudecka Droga św. Jakuba i Droga św. Jakuba *Via Regia*.

Dużą popularnością cieszą się od kilku lat nowe inicjatywy organizowane przede wszystkim przez bractwa św. Jakuba, miłośników Drogi św. Jakuba, ale także studentów i harcerzy. Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim inicjatywa tzw. Niedzielnego pielgrzymowania Drogą św. Jakuba, organizowana przez Bractwo św. Jakuba w Więclawicach Starych i Szczyrku, Bractwo św. Jakuba przy Sanktuarium Bożego Grobu w Przeworsku, Mazowieckie Bractwo św. Jakuba, Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju i Promocji Gminy Pałecznicza „Muszelka”, Podkarpacką Chorągiew Harcerzy Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej oraz parafie św. Jakuba i gminy, przez które przebiega Jakubowy Szlak. W 2013 r. inicjatywa ta, rangi ogólnopolskiej (pod nazwą „Pielgrzymka Gwiazdzysta Droga św. Jakuba w Roku Wiary”), zakończyła się 20 października 2013 r. pod „oknem papieskim” w Krakowie. W sumie, w pielgrzymce tej uczestniczyło łącznie ponad tysiąc osób, które pielgrzymowały następującymi polskimi odcinkami *Camino de Santiago*: Beskidzką Drogą św. Jakuba (odcinek z Simoradza do Krakowa; 302 pątników), Małopolską Drogą św. Jakuba (odcinek Sandomierz – Więclawice Stare – Kraków; 465 osób), Drogą św. Jakuba *Via Regia* (odcinek z Przemyśla

do Krakowa; 300 osób) (ryc. 7) oraz Warszawską Drogą św. Jakuba (odcinek z Warszawy do Piotrkowa Trybunalskiego; 83 osoby)

Uczestnicy „Ogólnopolskiej Pielgrzymki Gwiaździstej Droga św. Jakuba w Roku Wiary”
pielgrzymujący (marzec–październik 2013 r.)

		
Małopolską Drogą św. Jakuba	Podkarpacką Drogą św. Jakuba »Via Regia«	Beskidzką Drogą św. Jakuba
Etap I: Sandomierz – Klimontów Etap II: Klimontów – Kotaszów Etap III: Kotaszów – Szczaworyż Etap IV: Szczaworyż – Probołowice Etap V: Probołowice – Pałecznicza Etap VI: Pałecznicza – Niegardów Etap VII: Niegardów – Więclawice St. Etap VIII: Więclawice St. – Kraków	Etap I: Przemyśl – Rokietnica Etap II: Rokietnica – Jarosław Etap III: Jarosław – Przeworsk Etap IV: Przeworsk – Łańcut Etap V: Łańcut – Rzeszów Etap VI: Rzeszów – Ropczyce Etap VII: Ropczyce – Zawada Etap VIII: Wieliczka – Kraków Etap IX: Medyka – Przemyśl	Etap I: Simoradz – Szczyrk Etap II: Szczyrk – Żywiec Etap III: Rychwałd – Kocoń Etap IV: Kocoń – Rzyki Etap V: Rzyki – Wadowice Etap VI: Wadowice – Kalwaria Zeb. Etap VII: Kalwaria Zeb. – Radziszów Etap VIII: Radziszów – Łagiewniki Etap IX: Łagiewniki – Okno Papieskie

Ryc. 7. Uczestnicy „Ogólnopolskiej Pielgrzymki Gwiaździstej Droga św. Jakuba w Roku Wiary” pielgrzymujący w okresie marzec – październik 2013 r. trzema Drogami św. Jakuba – Małopolską, Beskidzką i Podkarpacką.

Opracowanie: F. Mróz i Ł. Mróz.

Nową inicjatywą Bractwa św. Jakuba w Więclawicach Starych, której celem jest m.in. ożywienie pielgrzymowania polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba, jest „Pielgrzymka Dziękczynna Drogą św. Jakuba za pontyfikat bł. Jana Pawła II. »9664 km za 9664 dni pontyfikatu bł. Jana Pawła«”. Patronat nad tą pielgrzymką objął metropolita krakowski, ks. kard. Stanisław Dziwisz. Do końca 2013 r. udział w pielgrzymce zgłosiło 310 osób z różnych zakątków Polski, którzy pragną podziękować za pontyfikat i kanonizację św. Jana Pawła II, pielgrzymując (indywidualnie lub grupowo) dowolnym odcinkiem Drogi św. Jakuba w Polsce lub za granicą. Organizatorzy tej pielgrzymki przyjęli, że jeśli każda osoba z 100-osobowej grupy pielgrzymów pokona odcinek 97 km – wówczas cała grupa pokona kilometrą odpowiadający liczbie dni pontyfikatu papieża-Polaka (9664 dni). Wśród tej grupy zgłoszonych pielgrzymów znaczny udział stanowią harcerze ze Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, którzy w ten sposób rozpoczęli Program Organizacji Harcerzy pn. „Harcerze na Drodze” – przygotowujący bezpośrednio do udziału w pielgrzymce ZHR do Santiago de Compostela w 2015 r.

Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań ankietowych, których celem było zbadanie poziomu wiedzy studentów (a więc osób w zasadzie poniżej 30 roku życia) na temat Drogi św. Jakuba oraz Santiago de Compostela. Badania te przeprowadzono czterokrotnie na początku roku akademickiego – tj. w październiku lat 2010, 2011, 2012 i 2013 r., objęły one 539 studentów I roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych kierunku turystyka i rekreacja trzech uczelni: Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu oraz Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. Ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. Kwestionariusz ankiety składał się z 5 krótkich pytań oraz metryczki. Należy jeszcze zaznaczyć, że 97% respondentów było w wieku 19–24 lat, 16 osób miało powyżej 25 lat (8 osób było w wieku 25–30 lat; 5 – 31–34 lat i 3 – 35–40 lat).

Tylko 30% tj. 162 respondentów zadeklarowało, że spotkało się już z terminem „Camino de Santiago”. Najwięcej osób w tej grupie dowiedziało się na temat Drogi św. Jakuba ze środków masowego przekazu (radio, telewizja, prasa, Internet), z książki Paulo Coelho „Pielgrzym” oraz od rodziny i znajomych.

Znacznie więcej, bo niemal połowa badanych (47%) wskazała, że słyszała już o sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela. Osoby te najczęściej wskazywały, że informacje na temat tego ośrodka pielgrzymkowego pozyskiwały ze środków masowego przekazu oraz od rodziny i przyjaciół.

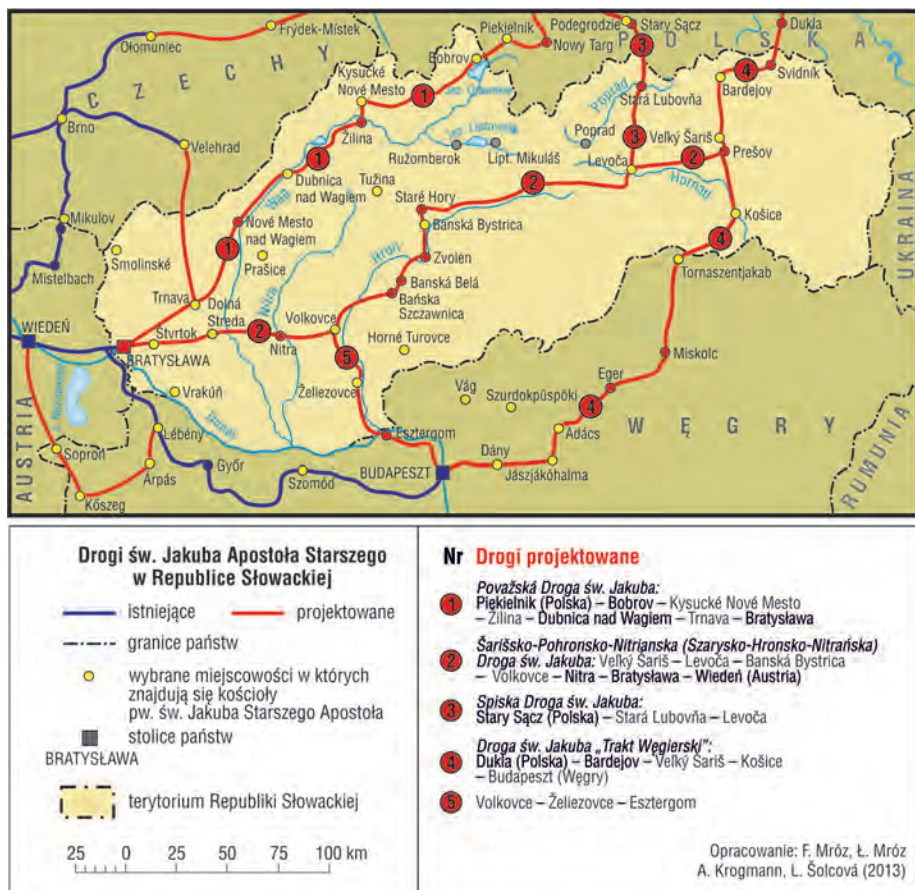
Odmienne przedstawiają się wyniki odpowiedzi na dwa pytania: „Czy zna Pan(i) osoby, które pielgrzymowały, wędrowały Szlakiem św. Jakuba?” oraz „Czy spotkał(a) się Pan(i) z oznakowaniem Drogi św. Jakuba tzw. muszlą św. Jakuba?”. Tylko 12,5% ogółu studentów zadeklarowało, że zna osoby, które wędrowały *Camino de Santiago*. Jeszcze mniej respondentów, bo tylko 12% (65 osób), odpowiedziało, że spotkało się w Polsce ze znakiem „muszli św. Jakuba”.

Zasygnalizowane powyżej wyniki badań ankietowych pozwalają stwierdzić, że pielgrzymowanie Drogą św. Jakuba jest wciąż jeszcze tematem nowym dla szerokiej grupy społeczeństwa, zwłaszcza dla młodzieży uczącej się i studiującej. Wydaje się, że to niewielkie zainteresowanie szlakami kulturowymi i pielgrzymkowymi – w tym także *Camino de Santiago*, młodzieży w Polsce wyjaśnić może malejący w ostatnich latach udział osób młodych (poniżej 30 roku życia) z Polski w ogólnej liczbie polskich caminowiczów przybywających do Composteli.

4. Pielgrzymowanie Słowaków do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela

W słowackiej tradycji i pobożności ludowej dominujące znaczenie ma kult Najświętszej Maryi Panny. Potwierdzeniem wielkiej czci, jaką Słowacy oddają Matce Bożej, są liczne kościoły poświęcone Maryi Dziewicy oraz pielgrzymki do sanktuariów maryjnych (Nemčíkova 2007, Oremusová 2009). W 1966 r. papież Paweł VI ustanowił Matkę Bożą Siedmiobolesną główną patronką Słowacji. Św. Jakub Starszy Apostoł jest zaś na Słowacji czczony zdecydowanie mniej. Obecnie znajduje się tam tylko 18 kościołów pod wezwaniem tego pierwszego męczennika wśród apostołów. Są to świątynie w miejscowościach: Bardejov (kaplica), Košice, Veľký Šariš, Bobrov, Levoča, Kysucké Nové Mesto, Banská Bystrica, Dubnica nad Wągiem, Tužina, Prašice, Smolinské, Trnava, Dolná Streda, Štvrtok, Volkovce, Horné Turcovce, Vrakúň i Želiezovce (ryc. 8). Nie ma też na terenie Słowacji jeszcze żadnego odcinka Drogi św. Jakuba, choć należy zaznaczyć, że są one już w fazie realizacji. Pomimo tego, Słowacy zaliczani są obecnie, wspólnie z Polakami, Czechami i Węgrami, do najliczniejszej grupy pątników compostelańskich wśród pochodzących z krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

W 2004 r. do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela przybyło łącznie 76 osób ze Słowacji (www.6). Popularność Drogi św. Jakuba i pielgrzymowania tym wyjątkowym szlakiem stopniowo zaczęła się rozprzestrzeniać w tym kraju.

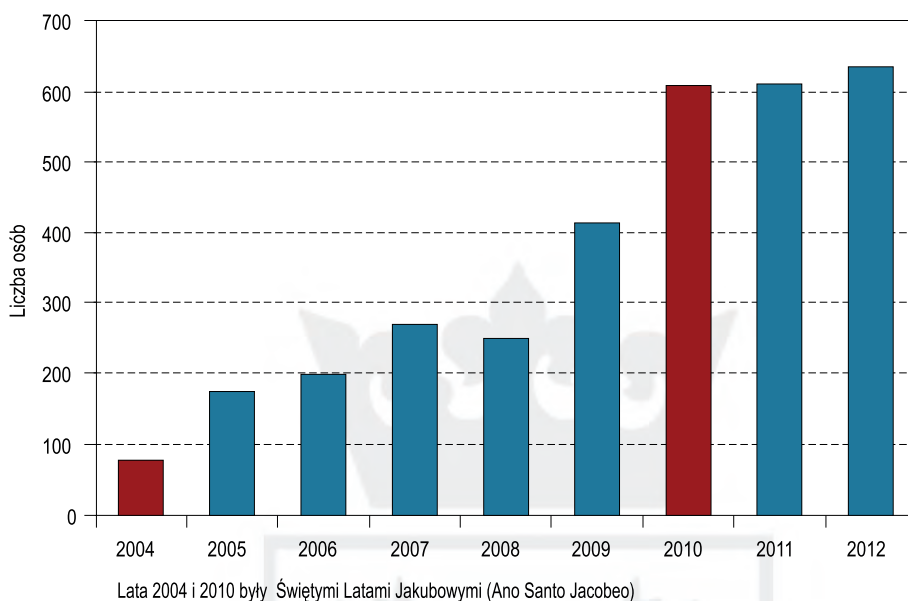

Ryc. 8. Projektowane Drogi św. Jakuba Apostoła w Republice Słowackiej (stan na 31 grudnia 2013 r.)

Opracowanie: F. Mróz, Ł. Mróz, A. Krogmann i L. Šolcová.

W Świątym Roku Jakobowym 2010 „compostelkę” otrzymało 581 Słowaków, natomiast w 2012 r. było ich już 636, co stanowi ponad 8-krotny (836%) wzrost w stosunku do 2004 r. (ryc. 9, tab. 2).

W analizowanym okresie (za wyjątkiem roku 2004 i 2008) wśród pielgrzymów ze Słowacji przeważały kobiety. Ich udział w latach 2004–2012 wyniósł w sumie 53% ogółu (identyczny udział kobiet odnotowano w ogóle polskich

Ryc. 9. Ruch pielgrzymkowy Słowaków do Santiago de Compostela w latach 2004–2012 (liczba Słowaków, którzy otrzymali „Compostelkę”)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

caminowiczów). Wynika to zapewne z wyższego stopnia religijności wśród osób płci żeńskiej na Słowacji.

Wśród Słowaków (podobnie jak w przypadku Polaków) przeważają motywy religijne podjęcia wędrowki do Santiago de Compostela. Szczególnie było to widoczne w latach 2004 i 2010 r. (Świętych Latach Jakubowych), kiedy motyw religijny zadeklarowało odpowiednio 82,9% i 73,1% Słowaków. Była to wyraźna różnica w porównaniu z ogólną liczbą pielgrzymów otrzymujących „compostelkę”. Motyw religijno-kulturowy zgłosiło od 17,11% (2004 r.) do 42,17% (2008) pielgrzymów słowackich. Motyw niereligijny/ kulturowy podjęcia wędrowki miał natomiast dla nich znaczenie marginalne – w analizowanym okresie dotyczył zaledwie 2,4% ogółu (ryc. 10).

Wśród Słowaków podążających do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela najpopularniejszą formą pielgrzymowania jest wędrowka piesza, na którą decyduje się od 92% do 99% spośród nich. Z każdym rokiem wzrasta jednak udział

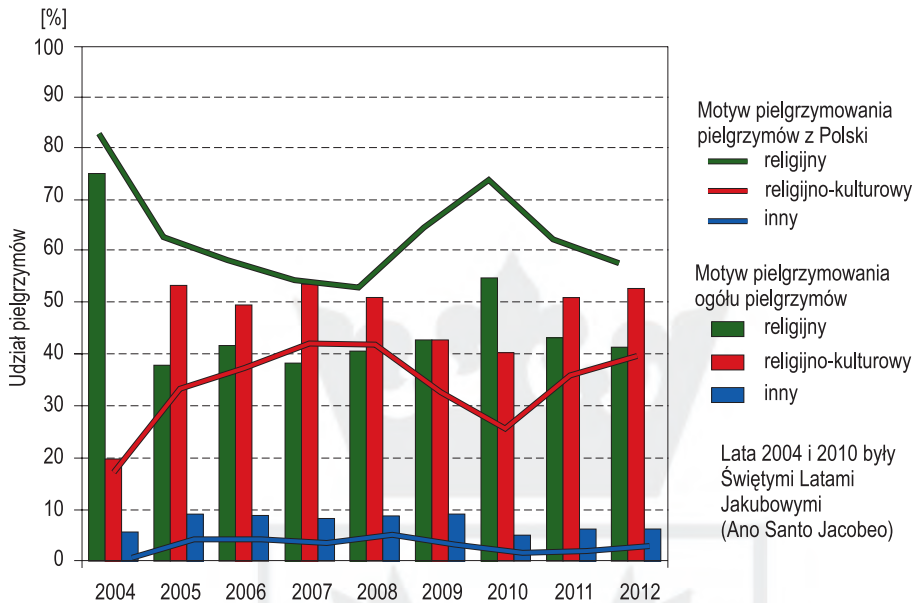
Tab. 2. Struktura ruchu pielgrzymkowego Słowaków do Santiago de Compostela w latach 2004–2012

Rok	Liczba pielgrzymów z Słowacji		Płeć		Wiek (lat)			Sposób pielgrzymowania			Motyw podróży		
	osób	%	kobiety	mężczyźni	< 30	30-60	> 60	pieszo	rowerem	konne	religijny	religijno-kulturowy	inny (kulturowy/niereligijny)
2004	76	0,04											
2005	174	0,19	101	73	97	69	8	163	11	0	109	58	7
2006	198	0,20	101	97	116	74	8	186	11	1	116	74	8
2007	269	0,24	154	115	165	92	12	267	2	0	147	113	9
2008	249	0,20	122	127	123	112	14	230	19	0	132	105	12
2009	413	0,28	238	175	154	218	41	387	25	1	266	135	12
2010	609	0,22	320	289	240	309	60	581	27	1	445	158	6
2011	610	0,33	331	279	204	349	57	572	37	1	380	221	9
2012	636	0,33	335	301	197	367	72	585	51	0	370	251	15
SUMA	3234	X	1732	1502	1337	1623	274	3042	186	6	2028	1128	78
Średnia dla lat 2004–2012 [%]	X	X	53,56	46,44	41,34	50,19	8,47	94,06	5,75	0,19	62,71	34,88	2,41

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

rowerzystów, którzy dotarli do Composteli – w 2004 r. były to tylko 3 osoby (3,95% ogółu Słowaków), a w 2012 r. już 51 osób (8%). W badanym okresie tylko 6 Słowaków przybyło konno do grobu św. Jakuba (pielgrzymów takich zarejestrowano w latach: 2004, 2006, 2009, 2010 i 2011).

Analizując strukturę demograficzną caminowiczów ze Słowacji zauważamy duży odsetek ludzi młodych – poniżej 30 roku życia. W latach 2004–2008 ich udział wynosił od 49% do 61% ogółu. Od 2009 r. więcej jednak było pielgrzymów w wieku 30–60 lat – osiągając w latach 2011 i 2012 ponad 57%.

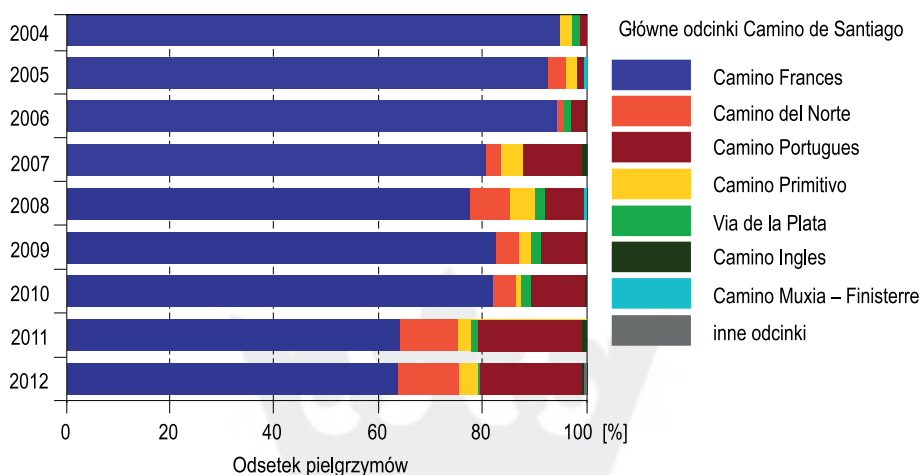

Ryc. 10. Zmiany motywów wędrowek ogółu caminowiczów oraz Słowaków do Santiago de Compostela w latach 2004–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

W całym analizowanym okresie udział słowackich caminowiczów w wieku poniżej 30 lat wyniósł 41,3%, w wieku od 30 do 60 lat – 50,2%, a osób powyżej 60 lat – 8,4%. Należy podkreślić, że z każdym rokiem przybywało ludzi starszych (powyżej 60 roku życia) – w 2004 r. stanowili oni zaledwie 2% w ogólnej liczbie caminowiczów, a w 2012 r. już 11,3%. Można na tej podstawie stwierdzić, że nabożeństwo do św. Jakuba staje się coraz bardziej popularne również wśród starszej części społeczeństwa słowackiego, która do tej pory odznaczała się zdecydowanie pobożnością maryjną.

Wraz z rozwojem pielgrzymek Słowaków Drogą św. Jakuba spada wśród nich zainteresowanie pielgrzymowania najpopularniejszym odcinkiem *Camino de Santiago* w Hiszpanii, czyli *Drogą Francuską*. Ogólnie rzecz biorąc, w latach 2004–2012 2461 (76%) Słowaków wędrowało do grobu św. Jakuba tą właśnie *Drogą*. W ostatnich z badanych lat (2011 i 2012), wyraźnie wzrosła popularność wędrowki dwoma innymi odcinkami Drogi św. Jakuba – tj. *Drogą Portugalską*,

Ryc. 11. Udział poszczególnych odcinków Drogi św. Jakuba w ruchu pielgrzymkowym Słowaków w latach 2004–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela.

którą dla przykładu w 2011 r. wybrało ponad 20% ogółu słowackich camino-wiczów), a także *Drogą Północną* – szlakiem tym w 2011 r. wędrowało 11% ogółu Słowaków – ryc. 11.

Ogromna większość Słowaków, którzy otrzymali „compostelkę” rozpoczynała swoją wędrówkę do grobu św. Jakuba na terenie Hiszpanii i Portugalii. Pojedyncze osoby wyruszały jednak z bardziej odległych miejsc (z Francji, Szwajcarii, Czech) i w trakcie jednej nieprzerwanej pielgrzymki docierały do Composteli. W statystykach Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela odnotowano nawet Słowaka, który w 2010 r. dotarł tu z Jerozolimy. W 2012 r. 11 osób otrzymało „compostelkę” po wyruszeniu ze Słowacji – były to pierwsze osoby odnotowane w tym przedziale czasowym.

Warto zaznaczyć, że w 2011 r. rozpoczęto konsultacje, a następnie prace nad oznakowaniem pierwszych odcinków Drogi św. Jakuba w Republice Słowackiej (ryc. 7). W projekcie tym uczestniczą pracownicy naukowcy Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Katedry Geografii i Regionalnego Rozwoju Uniwersytetu Konstantína Filozofa w Nitrze oraz członkowie Bractwa

św. Jakuba w Więclawicach Starych, agregowanego do Ogólnoświatowego Bractwa św. Jakuba w Santiago de Compostela. Obecnie na etapie realizacji są trzy słowackie odcinki *Camino de Santiago*: *Šariško-pohronsko-nitrianska* (Szarzysko-Hronsko-Nitrańska) Droga św. Jakuba (z Bardejowa przez Velký Šariš, Lewoczę, Staré Hory, Bańską Bystrzycę, Volkovce, Nitřę, Dolná Streda, Štvrtok do Bratysławy *Nitriansko-pohronsko* (Nitrańska-Hronska) Droga św. Jakuba (z Nitry przez Želiezovce, Biňu do do węgierskiego Esztergomu) oraz *Považská Droga św. Jakuba*, która będzie przedłużeniem *Podhalańsko-Orawskiej Drogi św. Jakuba* (od przejścia granicznego Winiarczykówka–Bobrów przez Kysucké Nové Mesto, Žylinę do Bratysławy) (por. Krogmann 2005, 2007; Mróz i Mróz 2012) – ryc. 7.

5. Zakończenie

Droga św. Jakuba jest obecnie najbardziej znanym chrześcijańskim szlakiem pielgrzymkowym na świecie. Jest to szlak wyjątkowy, którym każdego roku wędrują tysiące caminowiczów, nie tylko chrześcijan, lecz także wyznawców innych religii. W ostatnim dwudziestolecu obserwuje się gwałtowny wzrost ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do grobu św. Jakuba.

Przeprowadzona analiza ruchu pielgrzymkowego i turystycznego Polaków i Słowaków do Santiago de Compostela w ostatnim dziesięcioleciu wykazała rosnącą popularność tych pielgrzymek Szlakiem św. Jakuba wśród mieszkańców tych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W latach 2004–2013 liczba słowackich i polskich caminowiczów wzrosła ponad siedmiokrotnie, a jednocześnie bardzo wyraźnie wzrósł ich udział w ogólnej liczbie pielgrzymujących do Santiago de Compostela. Wpływ na to miało wiele czynników – przede wszystkim ponowny rozwój kultu św. Jakuba w wielu parafiach i ośrodkach pielgrzymkowych, rosnąca ilość informacji na temat Drogi św. Jakuba w środkach masowego przekazu, indywidualna promocja wędrówki – pielgrzymki *Camino de Santiago* przez osoby, które dotarły do Composteli i otrzymały „compostelkę”, a także wzrastająca liczba przewoźników lotniczych niskokosztowych, dzięki którym odbycie podróży samolotowej do Galicji w odległej Hiszpanii stało się możliwe dla zdecydowanie większej grupy zainteresowanych przebyciem Szlaku św. Jakuba.

Przeprowadzona analiza pozwoliła także wykazać duże zbieżności w motywach i sposobach pielgrzymowania oraz w strukturze demograficznej pielgrzymów

z Polski i ze Słowacji. W badanym okresie motyw religijny deklarowało ponad 60% polskich i słowackich caminowiczów. W przeciwieństwie do ogółu caminowiczów, motyw niereligijny podjęcia wędrówki do grobu św. Jakuba ma dla Polaków i Słowaków znaczenie marginalne – w analizowanym okresie dotyczył zaledwie odpowiednio 1,7% i 2,4% ogółu.

Zarówno Polacy, jak i Słowacy pielgrzymują do Santiago de Compostela najczęściej pieszo – odpowiednio 87% i 94%. Udział polskich i słowackich rowerzystów, którzy dotarli do Composteli, jest jednak odmienny – w badanym okresie wyniósł on bowiem odpowiednio 12,9% i 5,75%.

Najliczniejszą grupę wśród caminowiczów z Polski i ze Słowacji stanowią osoby w wieku do 30 do 60 lat (powyżej 50%). Zarówno wśród Polaków, jak i Słowaków zauważalny jest także stały wzrost udziału grupy wiekowej powyżej 60 lat oraz stały spadek odsetka osób w wieku poniżej 30 lat.

Najczęściej wybieranym odcinkiem wędrówki do Composteli przez polskich i słowackich caminowiczów pozostaje nadal *Droga Francuska* (*Camino Francés*). Z każdym jednak rokiem wyraźnie wzrasta udział innych odcinków Szlaku Jakubowego w Hiszpanii – przede wszystkim *Camino Portugues* (*Drogi Portugalskiej*), *Camino del Norte* (*Drogi Północnej*) oraz *Camino Primitivo*.

Autorzy pragną podziękować o. Romanowi Wcisło SM – dyrektorowi Centrum Pielgrzymkowego im. Jana Pawła II na Monte do Gozo oraz p. Prof. Agustín Dosil Maceira – Prezydentowi Archibactwa św. Jakuba w Santiago de Compostela (Archicofradía Universal del Apóstol Santiago) za udostępnienie danych dotyczących ruchu pielgrzymkowego do grobu św. Jakuba

Literatura

- Jackowski A., Sołjan I., 2008, *Pielgrzymki do Santiago de Compostela w czasie i przestrzeni*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, IGiGP UJ, PPWSZ w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków, s. 23–24.
- Krogmann A., 2007, *Aktuálne možnosti využitia územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*, Nitra, s. 218.
- Krogmann A., 2005, *Religiózný cestovný ruch v Nitrianskom kraji*, Nitra, s. 99.

- Mróz F., Mróz Ł., 2012, *Geneza i rozwój Drogi św. Jakuba w państwach Grupy Wyszehradzkiej*, [w:] Sadowski P. (red.), *Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim*, Wyd. PPWSZ Nowy Targ, s. 123–132.
- Nemčikova M., 2007, *Geografické špecifiká Kostolianskej kotliny*, „Geographia Cassoviensis”, Košice, s. 137–140.
- Oremusová D., 2009, *Geografické aspekty regionálneho rozvoja mikroregiónu ermál*, Nitra.
- Taracha C., 2011, *O polskich pielgrzymkach do św. Jakuba*, [w:] P. Roszak (red.), *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 185–200.
- Vázquez de Parga L., Lacarra M., Uría Riu J., 1949, *Las peregrinaciones a Santiago de Compostela*, t. III, Madryt, s. 29–32.
- Wyrwa A.M., 2009, *Święty Jakub Apostoł. Malakologiczne i historyczne ślady peregrynacji z ziem polskich do Santiago de Compostela*, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Lednica – Poznań, s. 36–55, 57–58.

Strony www

- www.1: www.turgalicia.es/actualidade?langId=es_ES&content=nova_0231.html,
dostęp 6.01.2014 r.
- www.2: www.oekumenischer-pilgerweg.de/index.php, dostęp 15.12.2013.
- www.3: www.peregrinossantiago.es/esp/wpcontent/uploads/informes/peregrinaciones2011.pdf, dostęp 17.12.2013.
- www.4: www.peregrinossantiago.es/esp/wpcontent/uploads/informes/peregrinaciones2010.pdf, dostęp 16.12.2013.
- www.5: www.caminodelavida.pl/2014/01/09/rekordowy-rok-2013-santiago-de-compostela, dostęp 8.01.2014.
- www.6: www.peregrinossantiago.es/esp/wpcontent/uploads/informes/peregrinaciones2010.pdf, dostęp 15.12.2013.

Doc. RNDr. Alfred Krogmann, dr
Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF
Tr. A. Hlinku 1
94974 Nitra
Slovenská republika
e-mail: akrogmann@ukf.sk

RNDr. Lucia Šolcová, dr

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF

Tr. A. Hlinku 1

94974 Nitra

Slovenská republika

Franciszek Mróz, dr

Instytut Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

Bractwo św. Jakuba Apostoła w Więclawicach Starych

Archicofradía Universal del Apóstol Santiago

Łukasz Mróz, mgr

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ w Krakowie

Bractwo św. Jakuba Apostoła przy Sanktuarium Bożego Grobu w Przeworsku

e-mail: fmroz@up.krakow.pl